

- зиси XII Международной орнитологической конференции Северной Евразии. – Ставрополь: Изд-во СГУ, –2006. – С. 548 – 549.
2. Afik D. Ecological Adaptations to Nutrient Utilization in Birds // Abstracts to the Workshop "The Digestive System of Amniotes". – Rauschholzhausen, Germany. 1997. – P. 1 – 3.
 3. Sell, J.L. Intestinal disaccharidas of yong turkeys: temporal development and influence of diet composition // Poultry Science. – 1989. – Vol. 68. – P. 265 – 277.
 4. Sell, J.L. Physiological limitations and potential for improvement in gastrointestinal tract function of poultry // Journal of Applied Poultry Research. – 1996. – №5. – P. 96 – 101.

ДИДАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМ НАВЧАННЯ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Барановська О.В.(Київ)

Розвиток світового і, зокрема, європейського освітнього простору, об'єктивно вимагає від української школи адекватної реакції на процеси реформування загальної середньої школи, що відбуваються у провідних країнах світу. Загальною тенденцією розвитку старшої профільної школи є її орієнтація на широку диференціацію, варіативність, багатопрофільність, інтеграцію загальної і допрофесійної освіти.

В даних умовах великої ваги набувають ті форми навчання в профільній школі, які найбільше відповідають завданням даного профілю. Зважаючи на те, що домінуючою формою навчання в загальноосвітній школі залишається урок, на третьому ступені освіти цього замало для реалізації більш глобальних завдань. Згідно зі статтею 13 Закону України "Про загальну середню освіту" та частиною 24 Положення про загальноосвітній навчальний заклад навчально-виховний процес (Закони України про освіту.- К.,2002) у загальноосвітніх навчальних закладах відбувається за груповою та індивідуальною формами навчання, положення про які затверджує Міністерство освіти і науки України. Охочим надають право і створюють умови для прискороного закінчення школи, складання іспитів екстерном. Навчально-виховний процес відбувається за різними формами: у вигляді уроків, лекцій, лабораторно-практичних та семінарських занять, диспутів, навчально-виробничих екскурсій тощо. У гімназії, ліцеї, колегіумі, спеціалізованій школі (класі) навчально-виховну роботу поєднують із науково-методичною, науково-дослідною та експериментальною; поряд із традиційними методами і формами використовують інноваційні технології навчання. Існують також інші навчальні заклади системи загальної середньої освіти, в яких використовуються інші форми роботи з учнями: позашкільний навчально-виховний заклад - навчальний заклад для виховання дітей і задоволення їхніх потреб у додатковій освіті за інтересами (науковими, технічними, художньо-естетичними, спортивними тощо); міжшкільний навчально-виробничий комбінат - навчальний заклад для забезпечення потреб учнів загальноосвітніх навчальних закладів у профорієнтаційній, допрофесійній, професійній підготовці.

Отже, зміни в сучасній освіті України, запровадження профільного навчання в старшій школі ведуть за собою зміни усталених форм викладання основних профільних дисциплін.

Категорія «**форма навчання**» належить до основних у дидактиці, од-

нак у тлумаченні її до цього часу немає повної єдності дослідників.

А.В. Хуторський визначає поняття "форма" як зовнішній вигляд, обрис, певний встановлений порядок; а також як внутрішню організацію змісту. Автор визначає такі поняття як зовнішні форми навчання: індивідуальні, групові, фронтальні, колективні, парні та внутрішні форми організації навчання: 1) індивідуальні заняття вчителя з учнем, в тому числі і самонавчання; 2) колективно-групові заняття по типу класно-урочних (різні типи уроків, лекцій, семінарів); 3) системи індивідуально-колективних занять. Цікавим є підхід, який має на увазі диференціацію певної форми організації занять. Наприклад, семінар за А.В. Хуторським поділяється на такі підвиди: самоорганізуючий; пошуковий; семінар з індивідуальною роботою; семінар з груповою роботою; семінар в групах за вибором; семінар генерації ідей; семінар-"круглий стіл"; семінар-виставка; рефлексивний семінар та ін. Інші форми організації навчання: екскурсія; дискусія; ділова гра; конференція; олімпіади і конкурси; предметні гуртки, лабораторії; консультації; заліки; екзамени. Сучасним ефективним методом (а також і формою) автор вважає проекти; "евристичні занурення"; творчі тижні; наукові тижні. А.В.Хуторським обґрунтовано поняття творчий урок, визначено його типи, вимоги до розробки (Хуторской А.В. Современная дидактика.- С.-Пб., 2001).

І.П. Підласий розглядає в рамках класно-урочної системи навчання, діючої нині основні та допоміжні форми навчання. Основною формою він вважає урок та його різновиди, нестандартний урок. Поняття *"форма організації навчання"* автор визначає як *зовнішній вираз узгодженої діяльності вчителя і учнів, яка здійснюється в певному порядку і режимі*. Класифікуються вони за різними критеріями: кількості учнів (масові, колективні, групові, мікрогрупові та індивідуальні); місцем навчання (шкільні та позашкільні); довжини навчальних занять (класичний урок, спарене заняття; спарене скорочене заняття, уроки "без дзвінків" та ін.). До допоміжних форм навчання автор відносить гуртки; практикуми; семінари; конференції; консультації; факультативні заняття; навчальні екскурсії; домашню самостійну роботу та ін. (Подласый И.П. Педагогика в 2-х т. Т.1.- М,:Просвещение, 2001).

На думку М.О. Молчанової найбільш вдалим підходом до визначення поняття форми навчання є діалектична єдність змісту та форми.

М.І. Чередов вважає, що форми організації навчання виконують інтегративну функцію, оскільки в них в впорядкованому вигляді входять всі основні елементи процесу навчання. *Форма організації у цьому випадку розглядається як "зовнішня" сторона процесу навчання, яка зумовлена змістом, методами, прийомами, засобами, видами навчальної діяльності, особливостями взаємозв'язку вчителя та учнів під час роботи над навчальним матеріалом.*

Ю.К. Бабанський під формою організації навчання розуміє зовнішнє вираження змісту, відмічаючи при цьому, що вони входять в операційно-діяльнісний компонент процесу навчання і являють собою зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя та учнів, яка здійснюється у певному порядку і режимі. Таким чином цей термін пов'язаний із терміном "структура".

Б.Т. Ліхачов розглядає форму навчання як "цілеспрямовану, чітко організовану, змістовно насичену та методично забезпечену систему пізнавального та виховного спілкування, взаємодії, відношень вчителя та учнів".

В навчальних посібниках Н.А. Сорокіна, М.Н. Скаткіна, І.Я. Лернера форма навчання розглядається як певний порядок і встановлений режим спільної діяльності вчителя та учнів в процесі навчання.

В.І. Андрєєв визначає це поняття таким чином: "Форма організації навчання - це цілісна системна характеристика процесу навчання з точки зору особливостей взаємодії вчителя і учнів, співвідношення управління і самоуп-

равління, особливостей місця і часу навчання, кількості учнів, цілей, засобів, змісту, методів та результатів навчання".

В.А. Ситаров пропонує *тривимірну модель форм навчання*, в основі якої лежить ідея про розгляд в системі форм навчання таких компонентів:

- загальних форм як особливостей взаємодії учасників навчального процесу (індивідуальні, парні, групові, колективні, фронтальні);
- зовнішньої складової, яка орієнтована на особливості передачі навчального матеріалу учнями (урок, гра, семінар, лекція, екскурсія, лабораторне заняття та ін.);
- внутрішньої складової з точки зору домінуючої мети навчання: вступне заняття, практичне заняття, комбінована форма організації заняття (Ситаров В.А. Педагогика.- М.,2002).

Отже, зміст категорії «форма навчання» в основному може бути розкритий через поняття «система навчання», «форма організації навчального процесу» і «форма навчальної роботи учнів на занятті». Розглянемо сутність кожного з цих понять.

Кожна **система навчання** визначає організацію вивчення змісту освіти в часі і просторі. Така організація передбачає:

- розподіл навчального матеріалу за роками та протягом року;
- місце навчання; контингент учнів;
- обсяг навчальних завдань залежно від вікових та індивідуальних особливостей учнів;
- засоби навчання; пріоритетні форми навчальних занять;
- відповідну роль учителя в організації навчально-пізнавальної діяльності учнів тощо.

Система навчання характеризується певним набором компонентів, їх змістом і взаємозв'язками між ними.

Окрім того, сучасна дидактика визначає таку **систему форм організації навчання**: урок, семінар, диспут, дидактична гра, практичне заняття, екскурсія, домашні заняття. Кожна з цих форм - навчальне заняття, що є обмеженою у часі і просторі ланкою навчального процесу з певною віковою групою учнів, які під керівництвом учителя розв'язують освітні, розвивальні і виховні завдання.

Сутність кожної форми навчального заняття значною мірою визначається пріоритетними видами навчально-пізнавальної діяльності учнів чи їх поєднанням, а також характером керівництва цією діяльністю з боку вчителя. Важливими критеріями визначення конкретної форми заняття є рівень самостійності учнів, який вона передбачає, а також специфічність застосовуваних засобів навчання. Наприклад, семінар характеризується високим рівнем самостійності учнів на всіх етапах його підготовки і проведення, а основними видами діяльності школярів є робота над літературою, використання додаткових джерел інформації для виконання поставленого завдання, оформлення результатів самостійної роботи у вигляді конспекту, реферату, доповіді, тез; виступ з відповідним повідомленням на занятті, участь у дискусії, аналіз, рецензування виступів інших учнів тощо.

Інша складова змісту категорії «форма навчання» — **форма навчальної діяльності учнів на занятті**. Форма навчальної діяльності, здійснювана в умовах класно-урочної чи інших систем, що передбачають сумісне одночасне навчання групи учнів, передбачає характер відношень, взаємодію між ними у процесі діяльності. Така взаємодія може мати колективний або індивідуальний характер. Відповідно розрізняються види діяльності учнів.

Колективна форма навчальної діяльності передбачає наявність спільної мети, об'єднання зусиль учні; для її досягнення і як вищий ступінь такого

об'єднання — розподіл функцій і обов'язків між учасниками діяльності, співробітництво, засноване на взаємодопомозі у процесі діяльності, а також відповідальність кожного виконавця за результати праці перед колективом. Ще один різновид колективної форми навчально-пізнавальної діяльності учнів — *робота в парах змінного складу*. Сутність її полягає в тому, що кожен учень працює по черзі з усіма учнями класу, виступаючи то в ролі вчителя, то в ролі учня. *Індивідуальна* форма не вимагає наявності спільної мети діяльності; кожен її учасник працює незалежно від інших відповідно до своїх навчальних можливостей у притаманному йому темпі. Результати його роботи не позначаються на результатах роботи інших.

Узагальнюючи викладене, можна зазначити, що **форма навчання визначає спосіб організації навчання на різних його рівнях**. Зміст цієї синтетуючої категорії складають всі розглянуті вище поняття. Водночас слід здійснювати диференціацію відповідно до рівнів сутності навчання, яким вони відповідають. Таких рівнів можна виділити три.

Сутність *першого рівня* охоплює всі явища, що стосуються навчання як педагогічного процесу в цілому. Названому рівню відповідають *системи навчання*.

Сутність *другого рівня* охоплює групу явищ, що стосуються відносно самостійної ланки навчального процесу — *організації навчального заняття*. Зокрема застосовуються такі форми: урок, лекція, семінар, навчально-практичне заняття, екскурсія, дидактична гра, залік, колоквиум, домашнє завдання.

Нарешті, сутність *третього рівня* характеризує *навчальну діяльність учнів на занятті* (Форми навчання в школі // За ред. Ю.І. Мальваного.- К.: Освіта, 1992).

Отже, форма (лат. forma – зовнішній вигляд, обрис) організації навчання (організаційні форми) – це зовнішній вияв узгодженої діяльності учителя та учнів, яка здійснюється в певному порядку і режимі.

Протягом ХХ століття розпочалися активні пошуки шляхів удосконалення класно – урочної системи. Вони проводилися в двох напрямках: пошуку нових систем навчання і шляхів удосконалення, модифікації і модернізації класно – урочної системи згідно з новими вимогами суспільства і досягненням психолого – педагогічної науки.

Опитування вчителів-предметників, що викладають у старшій школі показало: 100% вчителів визнають необхідність профільного навчання, але різні аспекти його організації викликають окремі дискусії.

Аналіз анкетування показує, що в старшій школі, як і раніше, найроповсюдженішою формою навчання є урок, найчастіше – комбінований (86-90%). Відчутний відсоток отримала така форма як семінар – 70%, що пояснюється обмеженими можливостями на комбінованому уроці здійснити належним чином оцінювання навчальних досягнень за вивченими блоками матеріалу. В старшій школі практикується проектна форма роботи (70%). Час від часу групи учнів за інтересами виконують різні проекти, наприклад: “Хімія в нашому житті”; “Аромати: чи може реалізуватися мрія Парфумера в житті?”; “Інтернет”; “Стиснення інформації”; участь у міжнародних проектах I*AYOPN тощо.

Існують в практиці загальноосвітніх навчальних закладів також нестандартні форми організації навчання: мультимедійні навчальні проекти інформаційного та творчого напрямків (10%); використання телевізійних ігор („Слабка ланка“, „Найрозумніший“, „Хто?Де?Коли?“), „Брейн-ринг“, „КВК“ та ін.) в навчальному процесі (20%); використання телепередач з певного предмету (25%); дидактичні ігри (30%); нестандартні уроки: бінарні, інтегровані тощо (20%). Найефективнішими з використовуваних форм організації навчання в профі-

льних класах можна назвати самостійну роботу в групах (50%); проекти (50%). Найрозповсюдженішою формою організації навчання є стандартний урок (90%).

Співпраця із творчими вчителями гімназії „Троєщина“ ведеться вже з 1993 року, майже з початку роботи гімназії, нині там створена творча лабораторія, де працюють разом вчителі і науковці ЦІППО та Інституту педагогіки АПН України. Розпочато дослідження багатьох важливих і цікавих проблем сучасної школи, в тому числі і проблеми **проблеми сучасних форм організації профільного навчання**. Хочеться запропонувати всім небайдужим до змін, що відбуваються в сучасній школі, участь в розробці проблеми сучасних форм профільного навчання.

АЛЬТЕРНАТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ЯК НАГАЛЬНА ПОТРЕБА СУЧАСНОСТІ

Бажан А.Г., Закалюжний В.М., Паляниця О.В. (Полтава)

Сучасне суспільство висуває нові вимоги до вищої школи, викладачів, студентів. Удосконалення системи вищої освіти базується на впровадженні у навчальні програми нових методів навчання. Однією із актуальних все більше стає проблема гуманного відношення до тварин, розробка альтернативних методів навчання біології без використання тварин. Жорстоке поводження з тваринами є несумісним з вимогами моральності та гуманності, спричиняє моральну шкоду людині.

Нині низка вищих навчальних закладів України вже перейшли на гуманну освіту і офіційно підписали договори про завершення експериментів на тваринах на деяких своїх кафедрах.

Відносини поводження із тваринами регулюються різними юридичними нормами [1-3]. Вони спрямовані на захист тварин від жорсткого ставлення до них, на забезпечення безпеки, інших прав та законних інтересів громадян щодо поводження із тваринами.

У всіх західних країнах уже давно застосовуються методики альтернативного навчання. Світовий досвід показує, що багато прогресивних ідей зустрічають спочатку бурхливий опір консервативно налаштованих людей. Однак, найчастіше історія підтверджує правильність таких ідей.

У багатьох закладах, зокрема у медичних, експериментальних лабораторіях, природничих навчальних закладах, поки що не можуть обійтися повністю без навчальних посібників з живої природи, але потрібно докорінно змінити відношення до них. Живі істоти не наша власність, і ми не боги, що можуть робити все, що їм заманеться. Вони, як і ми, відчувають біль, радіють і страждають. Ми не можемо бездушно приносити їх у жертву заради науки. Потрібно шукати компроміс – компроміс науки і життя. Потрібно робити освіту більш гуманною.

Для навчальних цілей з успіхом можна замінювати експерименти на живих тваринах на альтернативні, які можна використовувати у навчанні студентів. Такі методи навчання мають більше переваг і з економічної точки зору, і головне, з позиції етики й гуманності.

У фізіології, зоології в останні роки активно впроваджуються альтернативні методи і підходи до навчання, що пов'язано як з фінансовими труднощами, так і з загальними змінами у відношенні українського суспільства до тварин. Значно скорочується кількість тварин, які використовуються при проведенні занять. Практичні роботи з багатьох розділів модифікують і проводять